

VII. AZ ISZLÁM VILÁG

1. Az iszlám születése

A középkori Európa történetére és kultúrájára a 7. századtól kezdve nagy hatást gyakorolt az iszlám világa, az arabok birodalma és kultúrája. Ezért, legalább mardártávlatból, egy pillantást kell vetnünk erre a világra is.

Az Arab-félsziget belső, sivatagos részein vándorló, nomadizáló állattenyésztést folytató arab (*beduin*) törzsek éltek nemzetségi-törzsi társadalomban, időnként rablóhadjáratokat vezetve egymás, valamint a nyugati és déli partvidék városai, államai ellen. Dél-Arábiában, Jemenben már a Kr. e. 1. évezredben gazdaságilag és kulturálisan viszonylag fejlett államok alakultak ki: Mina és Sába. Öntözéses földművelést folytattak, városok jöttek létre, és bekapcsolódtak a nemzetközi kereskedelembé. A Kr. e. 1. és a Kr. u. 6. század közt a himjarita királyság lépett a korábbi államok örökébe. A 4–5. században elterjedt a keresztény és a zsidó vallás, s északon két keresztény királyság is kialakult, a Gasszanidáké és a Lahmidáké. A félsziget nyugati részén fontos nemzetközi kereskedelmi út haladt Szíriából dél felé Adenig: az ún. tömjénút. Ezen az úton jutott el Szomáliából Bizáncba a tömjén, de az Indiával való kereskedelemnek is fontos útvonala volt. A 6. században Bizánc és a Szasszanida Perzsia harcolt a tömjénút ellenőrzésért. Dél-Arábia abesszin, majd perzsa uralom alá került, s Jemen elvesztette korábbi kiemelkedő szerepét. Ekkor került előtérbe a Hidzsázon átvezető nemzetközi kereskedelmi út mentén fekvő városok közül Mekka, amely átvette a karavánkereskedelem irányítását. A város környéke nem volt alkalmas a földművelésre, ezért lakói elsősorban kereskedelemmel foglalkoztak.

Mekka nemcsak kereskedelmi központ volt ebben az időben, hanem a zarándokok ezreit is odavonzotta a *Kába*, vagyis az a kocka alakú építmény, amelyben a Fekete Követ őrizték; e kőben a pogány arabok isteni lényt tiszteltek. Mekka a qurais (kurajs) törzs városa volt. A kereskedelemben való részvétel alapján a nemzetségeken belül vagyoni rétegződés alakult ki. Egyre élesebbé vált az ellentmondás a hagyományos társadalmi keretek – a törzsi-nemzetségi szervezet – és az új gazdasági tevékenység, a kereskedelem nyomán kialakuló vagyoni viszonyok (a kereskedelmi tőke magántulajdona) között. A qurais (kurajs) törzsön belül szétváltak a gazdag kereskedőnemzetségek és a szegényebb nemzetségek.

Egy ilyen szegényebb nemzetség tagjaként született 570 körül Mohamed. 25 éves korában feleségül vette egy gazdag kereskedő nála jóval idősebb özvegyét, Hadídzsát, s így maga is önálló, tehetős kereskedő lett. Hadídzsa hét gyermeket szült neki, de közülük csak egy leány, Fátima maradt életben. Mohamed 40 éves kora körül felhagyott a kereskedéssel, mert vallási élményei, látomásai voltak, s visszavonult a Híra-hegy barlangjába. Innen isteni sugallat küldte az emberek közé, hirdetni az egyetlen istent, Allahot, s a közelgő végítéletet. Keményen ostromozta a gazdag kereskedők kapzsiságát, a szegények nyomorgatását és kizsákmányo-

lását. Első hívei a szegényebb nemzetségek tagjai, a nők és a fiatalok közül kerültek ki. Hamarosan összeütközésbe kerültek a város vezetőivel, s 622. július 16-án áttelepültek a szomszédos Jathrib (Jaszrib) városába (a későbbi Medinába). Ez az esemény a *Hidzsra*, az iszlám időszámítás kezdete.

Medina földművelésre, kertgazdálkodásra alkalmas, termékeny oázis volt, ahol 3 zsidó és 2 pogány arab törzs élt együtt, de keresztények is megtelepedtek. Mohamed itt dolgozta ki az új, közös hiten alapuló közösség, az *umma* alkotmányát és szervezeti kereteit. E közösségben elvben minden hívő egyenlő, s köteles egymást testvérnek tekinteni. Az *umma* közösség vette át a korábbi, vérrokonsgon alapuló jogi, társadalmi és erkölcsi kötelékek, a nemzetségi-törzsi szervezet helyét. Mohamed mintegy 50-150 hívével (*muhádzsirún* = kivándorlók) jött át Medinába, ahol a város lakóinak többsége elfogadta őt prófétának és vezetőnek. Éveken át folytak Mohamed híveinek fegyveres harcai a mekkai kereskedőkkel, s közben terjesztették az iszlám tanait a sivatagi beduin törzsek között is. A mekkaiak végül egyezkedni kényszerültek, fegyverszünetet kötöttek, s Mohamed 630-ban híveivel bevonult szülővárosába. Mekka lakói felvették az iszlám vallást, amelybe viszont Mohamed beiktatta a Kába tiszteletét, s az oda irányuló zarándoklatot (*haddzs*), a Kába hétszeri körüljárásával. Ezzel kezdetét vette a vallási és a politikai terjeszkedés: midőn Mohamed 632-ben Medinában meghalt, már uralma alatt állt az Arab-félsziget nagyobbik, nyugati fele: Hidzsáz, Jemen, Hadramaut, a Nedzsd nagy része.

Az *iszlám* szó jelentése „teljes odaadás Istennek, belenyugvás az ő akaratába”. Az iszlám szigorú monoteizmust vall: Allah szellemi lény, egyszemélyű istenség, aki egyedül van, nem nemz, nem lehet fia. Elvetik a pogány bálványimádást, de a keresztény Szentháromságot is. Mohamed számára Jézus nagy próféta, de csak Allah követe, Mária fia. Az iszlám sok elemet kölcsönzött a zsidó és a keresztény hitből, a *Bibliából*. Allah nemcsak teremtő és uralkodó, hanem segítő, nemcsak büntető, hanem megbocsátó és engedékeny is. A világ végén Allah ítéletet tart, jutalmaz (paradicsom) és büntet.

A hit alapelveit és a hívők kötelességeit az iszlám „öt pillére” tartalmazza: 1. A hit (*saháda*). „Nincsenek istenek, kivéve az egy igaz Istent, Allahot, és Mohamed a prófétája.” A hit jó cselekedetek nélkül mit sem ér. 2. Az ima (*szalát*). Lehetőleg közösségben történjen, naponta ötször, Mekka felé fordulva, rituális mosakodás után. Az ima idejét a *muaddhin* (müezzin) hirdeti a mecset tornyából. A fő imanap a péntek. Áldozat, kultikus szertartás az iszlámban nincs. 3. Az alimizsna vagy íségadó (*zakát*) a szegények javára a feleslegből. 4. A böjt (*szaum*) Ramadán hónap folyamán napkeltétől napnyugtáig (éjjel szabad enni). 5. A zarándoklat (*haddzs*): minden felnőtt férfi legalább életében egyszer menjen el Mekkába, a Kábához.

Az iszlám hívőnek tilos a disznóhús és a szeszes italok fogyasztása. Négy felesége lehet, azoktól el is válhat, s mellettük ágyasokat is tarthat. Mohamedán férfi elvehet keresztény és zsidó nőt (pogány nőt nem), de a gyermekek iszlám vallá-

súak lesznek. Mohamedán nő viszont csak igazhívőhöz mehet feleségül. A föld az egész iszlám közösség, az *umma* tulajdona. Mohamed tiltja az uzsorát és a kamatszedést.

Az életük feláldozására is hajlandó hívők kötelessége a *dzsihad*, a „szent háború” (a szó eredeti jelentése harc, küzdelem). A *Korán* szerint csak a védekező háború igazságos, kardot használni csak védekezésre szabad. A vallást nem szabad fegyverrel terjeszteni, csak békés eszközökkel. A keresztények, a zsidók és az iráni Zoroaster követői védett kisebbségek (*dzimmi*), akik fejadó (*dzizsje*) fizetése ellenében megtarthatják vallásukat. A pogányokat azonban meg kell téríteni.

Az iszlám szent könyve a *Korán*: Isten öröktől létező szava, amely a Mohamednek adott kinyilatkoztatásokban tárult fel, Gábiel arkangyal közvetítésével. Mohamed kinyilatkoztatásai, „koránjai” eleinte szóbeli hagyományozás útján terjedtek, apránként foglalták őket írásba, s a könyv Oszmán kalifa idején, 650 körül nyerte el végleges szerkezetét. A *Korán* 114 szűrára, fejezetre oszlik, ritmikus prózában írt, igen változatos szöveg.

Az iszlám hit másik forrása a *szunna*: nagyrészt Mohamednek a *Koránt* magyarázó szavai, egyéb szóbeli megnyilatkozásai (*hadisz*), illetve az ő vallási gyakorlataira, magatartására vonatkozó hagyomány, „a próféta szent szokásai”. A 9. században gyűjtötték őket össze. Az iszlámnak a szunnát elfogadó ortodox irányzata a *szunnita*. A *Korán*on és a Mohamed szavait őrző hagyományon (*hadisz*) alapul az iszlám jog, a *saria*. Ennek alapján ítélkezik a *kádi*, a mohamedán bíró. Az iszlám államokban európai értelemben vett világi jog nincs. A *Koránt* és a *hadisz*t az *álím* (többes száma: *ulamá*) magyarázza és oktatja. Az *ulamá* az iszlám tudósai, akik a *madraszának* nevezett felső iskolákban tanulnak és tanítanak. Az iszlám közösség vallási vezetője az *imám*. A szunnitáknál egybeolvadt a *kalifa* tisztségével, aki az iszlám közösség politikai és vallási vezetője volt egy személyben.

Az iszlámban is van a keresztény szerzetességhez hasonló aszketikus, misztikus irányzat: a szúfizmus. A *szúfi* (= gypjába öltözött) különféle aszketikus gyakorlatok segítségével törekszik az istenséggel való egyesülésre (*dervissek*). A zsidó Messiáshoz hasonló jelenség a *mahdi* (= helyesen vezérelt), a végső időkben Istentől küldött személy, aki helyreállítja a megromlott, elfajzott igaz hitet, legyőzi a hitetleneket.

2. Az arab birodalom

Mohamed halála után közmegegyezés, a hívők konszenzusa (*idzsmá*) alapján jelölték ki az iszlám közösség világi és vallási vezetőjét, a *kalifát*, azaz a „Próféta helyettesét, örökösét”. Az első négy kalifa Mohamed mekkai hívei, barátai, rokonai (apósai, illetve vejai) közül került ki: Abu Bakr (632–34), Omar (634–44), Oszmán (644–56) és Ali (656–61). Uralmuk alatt gyorsan haladt előre az iszlám hódítás az Arab-félszigeten kívül is, túlnyomórészt Bizánc és a Szasszanida- király-

ság rovására
642-re befeje-
bia és Tunis-
Palesztinába
dött bizánci
Antiochia, B-

Oszmán ka-
na a Prófeta
Prófeta öve-
661-ben meg-
mekkai Oma-
hozott lem-
a birodalom
rán az iszlám
a kalifa ama-
meg, a Próf-
(sía) szerint
zotta lehet-
a kalifa ut-
imám. Az is-
kell. A he-
művét hely-
Ismael hív-
Az Osmán-
tis. A K. a
Songhama-
őcén par-
nénleg a 10-
madis me-
flotta győ-
Földközi-t-
Kandj áll-
750-ban
együttmű-
kalifának
Akkámban
hódítás ut-
és Hama-
762-ben a
Bagdad-
A meg-
A rég-
maga-